

Habsburg Ottó és Kurt von Schuschnigg levélváltása, [1]

1938. február–március

„Mi Ausztriában ma egy hatalmas szomszéd nyomásának vagyunk kitéve, aki létünket akarja megsemmisíteni. Ezért olyan hatalmakat kell keresnünk, amelyek ki tudják egyenlíteni ezt a nyomást. A választás csak a nyugati hatalmakra eshet, amelyek szimpátiával viseltetnek hazánk iránt. Igaz, hogy belső szerkezetük nem felel meg eszményeinknek, de ez a lenni vagy nem lenni kérdésének esetében nem játszhat szerepet. Természetesen a nyugati hatalmakhoz való elkerülhetetlen közeledésnek titokban kell maradnia, ameddig csak módunk van erre.”

Bevezető

„Alles zu retten, muss alles gewagt werden.”
Friedrich Schiller: Fiesco, negyedik felvonás, hatodik jelenet

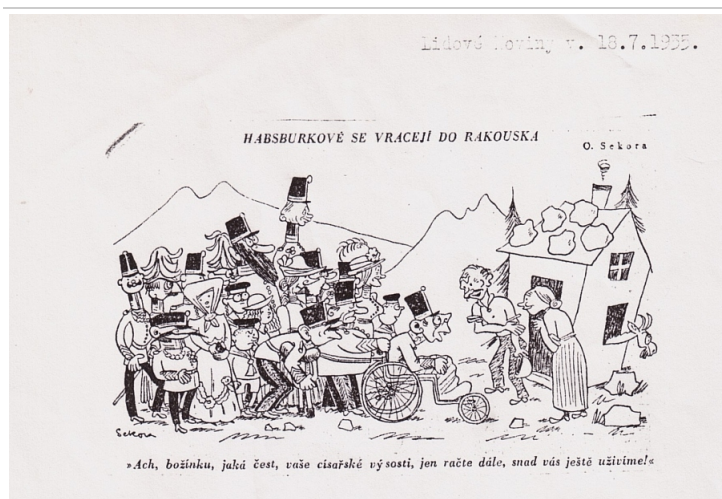
Kevés politikus volt Európában, aki átkínálta magát a több mint hétszáz oldalas *Mein Kampf*-on, így tisztában volt vele, hogy a német nemzet szerencsétlenségének és saját ifjúkori sikertelenségének okát a Habsburg-házban látó Adolf Hitler háborúba fogja sodorni Európát, és ennek egyik első lépéseként Ausztria megsemmisítésére tör. Ez utóbbi szándék már a kétkötetes nemzetiszocialista program első (!) oldalán világossá válik. A náci vezető Ausztriának a „nagy német hazába” történő visszatérését egyetlen mondattal indokolja: „az azonos vér közös birodalomba tartozik”. A kevesek közé tartozott a huszonöt esztendőös Habsburg Ottó, aki nem csupán megvette, de el is olvasta a náci alapvetést, bár Arany János és Petőfi minden bizonnyal kellemesebb lektűrnek bizonyult.

I. (IV.) Károly, a Monarchia utolsó uralkodójának legidősebb fia, akit Ausztria és Magyarország legitimista politikusai a dinasztia száműzése ellenére továbbra is trónörökösnek tartottak, 1938. február 16-ról 17-ére virradó éjjel, a belgiumi Steenokkerzeelben bezárkózott a szobájába, és levelet fogalmazott. A címzett a feldkirchi *Stella Matutina* jezsuita gimnázium egykori diákja, az osztrák tradíció és patriotizmus mellett hitet tevő *Ostmärkische Sturmscharen* (Ostmark Rohamosztagei) katolikus védszövetség vezetője, a monarchia visszaállításáért küzdő különböző királypárti szervezetekben is tagságot vállaló innsbrucki ügyvéd volt: Kurt von Schuschnigg. Nem mellesleg a levél írásakor ő volt a náci Harmadik Birodalommal élethalálharcát vívó Ausztria szövetségi Kancellárja, honvédelmi minisztere és az osztrák önállóságot hirdető *Vaterländische Front* (Hazafias Front) vezetője.

Ottó, aki inkognitóban részt vett Hitler egyik berlini nagygyűlésén is, és két alkalommal is visszautasította a Führerrel való találkozás lehetőségét, a náci hatalomra jutásának napján hagyta el Németországot. A fiatal Habsburg úgy vélte, hogy a monarchia restaurációja nem csupán Közép-Európa megbékítéséhez és a térség gazdasági prosperitásához járulhatna hozzá, de segítségével talán megálljt lehetne parancsolni a nemzetiszocialista hegemon törekvéseknek is. Az osztrák náci puccskísérlete és Engelbert Dollfuss kancellár meggyilkolása után a bécsi kancellári hivatal új ura, Kurt von Schuschnigg 1935 júliusában törvényt fogadtatott el a „Habsburg-Lotharingiai háznak az ország területéről való kiutasítása hatálytalanításáról és tulajdonának visszaszolgáltatásáról”. A Habsburg-mitosz feléledését jelezte, hogy Ausztria hadserege újra a régi osztrák egyenruhákban és a régi rendfokozati jelzésekkel pompázott, az állami címer a császári kétféjú sasos címerre emlékeztetett, ismét divatba jöttek a történelmi indulók, állampolgári ismeretekből és Ausztria történetéből kötelező világnézeti és hazafias nevelést célzó előadásokat és vizsgákat írtak elő a diákoknak, Ferenc József szobrának felállítására állami szintű gyűjtés indult. Az osztrákok egy része a császárságtól nem csupán a régi Ausztria legalább részbeni feltámasztását várta, hanem azt is meggyőződéssel vallotta, hogy a monarchia a gazdasági bajokra is gyógyírt fog jelenteni. Ma már tudjuk, Ottónak még három évzetet kellett várnia a hazatérésre, és az anyagi igazságszolgáltatás problémáját máig görgeti maga előtt az osztrák állam, amely remek bevételi forrást lát a hajdanvolt birodalom máig fennmaradt tradícióiban és kulisszáiban.

Az egyre erősödő - Ausztria függetlensége mellett tömegdemonstrációknak is hitet tevő osztrák monarchisták reménye - Habsburg Ottó folyamatos kapcsolatban állt a kancellárral, sőt 1935 szeptemberében a francia elzászi Mulhouse-ban, 1936 nyarán Genfben, végül 1937 januárjában szintén a svájci Einsiedelnben személyesen is találkoztak, de a titkos találkozók egyre feszültebb légkörben zajlottak. A kancellár az udvariassági gesztusnak is tekintett beszélgetéseken a külföldi nagyrészt (ugyanakkor Németország és a kisantant államainak határozott) elutasító álláspontja miatt kezdetül óvta a főherceget a túlzott várakozásoktól, a kezdeti bizonyos fokú optimizmusa egyértelműen a restauráció adott pillanatban történő elutasítása felé tendált.

Eközben Németország mindent elkövetett az Anschluss nélküli Anschluss, Ausztria belső felőrlése érdekében. A húszas évek óta zajló gazdasági behatolás és az illegális osztrák náci terrorcselekményei árnyékában 1936. július 11-én Schuschnigg a német nyomás enyhítése és az időnyerés céljával egyezményt kötött Hitlerrel a két független német állam együttműködéséről. Majd - miközben Werner von Blomberg birodalmi védelmi miniszter irányításával javában folyt az Ausztria elleni fegyveres intervenció előkészítése - 1938. február 12-én a náci vezető Berchtesgadenben konkretizálta, mit is ért együttműködés alatt: teljes alárendelődést követelt. Bécsi képviselője az a Franz von Papen volt, aki az osztrák sajtó egy részének találó megállapítása szerint „cylinderben és fehér kesztyűben folytatta azt, amit a náci revolverrel és pokolgéppel csináltak”.

A Habsburgok visszatérése Ausztriába
(Lidové Noviny, 1935. július 18.)

A kép felirata:
„Ó, Istenem, micsoda megtiszteltetés, Őcsászári Fenségek,
fáradjanak beljebb, talán mégiscsak el tudjuk látni Önöket!”

Ottó Schuschnigg *Friedrich Wiesner*, a hazai legitimisták vezetője útján tájékoztatta a fejleményekről. A főherceg meg volt győződve arról, hogy sem a kormányban, sem bármiféle ellenállási csoportban nincs meg a szükséges bázis, és hogy az aktív monarchisták számáról kissé „kozmetikázott” jelentéseket kapott. Azzal is tisztában volt, hogy külföldről nehéz megítélni a helyzetet, és már a hazai legitimisták 1938. februári elnökségi ülése is elvesztettnek látta Ausztria függetlenségét, ennek ellenére a legkisebb esélyt is meg kívánta ragadni a „*jobb németesség*” otthoni szolgáltató állam, illetve a „*katolicizmus utolsó védőbástyájának*” megmentése érdekében. Mottója kedvelt vadászmondása volt: „*Nicht geschossen ist auch gefehlt!*” Azaz: Nem löni ugyanaz, mint mellélőni. Mire azonban a tettere kész, a nemzeti ellenállást akár kancellárként is vezetni akaró Habsburg levele Schuschnigg kezébe került, már lezajlott egy kormányátalakítás: az új belügyminisztert *Arthur Seyß-Inquart*nak hívták. Majd újabb hét telt el, mire a kancellár a választ megírta.

Ottó mellett volt, hogy „*elsőször: széles bázisra állítani a kormányt és másodszor: védekezni!*” Azaz, egyrészt bevonni az ellenállásba a náciellenes erőket, a szociáldemokratákat, a szakszervezeteket és a kisgazda-paraszti réteget, illetve - a győzelem reménye nélkül, de - a felfegyverzett munkás-, legitimista védelmi osztagokkal és az újjászervezés alatt lévő Heimwehr-szervezetekkel kiegészült katonai erővel védekezni, hogy Ausztriának joga legyen az újjászületésre a háborút követő békekötéskor. Mindezt, ha a helyzet úgy kívánja, az ő vezetésével. Nem császárként, hanem *Wilhelm Miklas* szövetségi elnök által kinevezett kancellárként. Talán a levelet is neki kellett volna írnia.

Az esetleges, a fegyveres ellenállás felelősségét is vevő új kormány megalakítását Ausztriában senki sem vállalta. Az erről értesülő Ottó, bízva abban, hogy a nagyhatalmak, de legalább a franciák egy fenyegető világháború árnyékában fokozódó megértést tanúsítanak a nyugodt fejlődés zálogaként kezelt restaurációs elképzelések iránt, és abban, hogy a jogfolytonossághoz ragaszkodó angolok semlegessége és a kisantant államainak lecsendesítése is biztosítható, nem maradt tétlen. Valójában egy „*öngyilkos akció*” próbált szervezni Ausztria megmentésére, mert - egy későbbi lapinterjúja szerint - afelől kétsége sem volt, hogy lépéséért még abban az évben az életével fizetett volna.

Elfogadhatjuk Schuschnigg véleményét, aki a levélváltást „*a forrpontra fokozott feszültség egyértelmű kifejezésének*” tartotta, amely „*minden nemzetközi jegyzőkönyvvel világosabban*” mutatta a bizonytalan jövő miatti kétségbeesést. Mint ismeretes, a kancellár nem fogadta meg „*Öfelsége*” tanácsait, bár Ottó levele minden bizonnyal közrejárzott abban, hogy kétségek közt győtrődvé az állam függetlenségéről kiírt népszavazással próbált időt nyerni. Ez azonban csak az állam és kormányfőjének „*utolsó dacreakciója*” volt, „*az utolsó gigantikus tűzijáték, amely sisteregyvélre kialudt, mielőtt felröppent volna*” [pop title="földről." formát="Default click" activate="click" close text="BROOK-SHEPHERD, GORDON: Habsburg Ottó. Életrajz. [Miskolc], 2003. 193.] Schuschnigg végül lemondott, és Ausztria ellenállás nélkül adta meg magát. Bár a kancellár kedvelt mondása volt, hogy „*a monarchizmus az utolsó kártya a játékban*”, ezt a lapot nem akarta kijátszani, mert egyrészt nem akarta, hogy „*német vér folyjon*”, a szerencsétlen sorsú mexikói császár árnyéka is „*öve intette minden politikai kalandtól*”. Schuschnigg utolsó beszédét követően a rádióban *Joseph Haydn C-dúr „Császár” vonósnégyesének II.*, a „*Gotterhalte*” variációt tartalmazó tétele hangzott fel. Az 1797-ben bemutatott kvartett 1938-ban - új szöveggel - a náci Németország nemzeti himnusza volt.

Hellmut Andics szerint egy lelkesedéstől égő, a korlátokat az elképzelése igazságát keresve fészegető schillerei ifjú és a politikatudományok hívő, az elméletek elégtelenségét a gyakorlatban kipróbálni kényszerülő professzora állt szemben az Anschluss előtti napokban. Habsburg Ottó a háború után - anélkül, hogy Schuschnigg becsületességét és bátorságát kétségbe vonta volna - visszautasította a volt kancellár próbálkozásait, hogy vitassák meg egykori nézetkülönbségeket: „*Nem szeretem, ha a tábornokok, akik egy csatát elvesztettek, és már nem is szolgálnak a hadseregben, utólag a homokban újra eljártsszák az elveszített háborút. Az Ön játékát már lejátszották, az enyémet nem. Nem szeretnék vitatkozni önnel, mert nem tudjuk, hogy mi történt volna, hogyha az én játékomat, az én politikai koncepciómat valószínűleg volna meg.*”

Végül néhány továbbgondolásra érdemes megjegyzést szeretnék fűzni a levelekhez:

• A dokumentumokat azért érdemes szóról szóra közölni, mert azokat sokszor félreértelmezték, mondataikat az összefüggésekből kiragadván és lerövidítve idézték.

• Azt Ottó sosem tagadta, hogy az Anschluss előtt „*restaurációs szellemben*” dolgozott Ausztria megszállásának elhárításáért és úgy vélte, hogy egészen 1938. március 11-éig „*volt fantázia a restaurációban*”. Ausztria katolikus hivatásrendi szövetségi államában több alkalom és több „*technikai megoldás*” is kínálkozott a visszatérésre. Már az 1934 februárjában kirobbant polgárháború kaotikus légkörében is többen biztatták Ottót arra, hogy meglepetésszerűen térjen haza. Aztán a Dollfus elleni merénylet után formálódó angol-francia-olasz ún. *stresai front* árnyékában is úgy tűnt, hogy elérkezett a cselekvés ideje. Az 1936. július 11-én aláírt német-osztrák egyezmény okozta kábulatból ocsúdva is szervezkedtek a legitimisták - azonban minden reményük az a *Benito Mussolini* volt, aki az abesszin konfliktus után másodhegedűs szerepre kényszerült Hitler mögött. Ettől függetlenül még 1938 januárjában is szóba került a váratlan hazatérés szükségessége, abban bízva, hogy Ausztria szükséghelyzetében a nemzetiszocializmus ellenfelei felsorakoznának az ország ősi dinasztiajának sarja mögött. Felmerült, hogy apja, I. (IV.) Károly hamvainak a kapucinusok bécsi templomában tervezett újratemetésén cserélje Ottó fekete kalapját a császári koronára. A legitimisták ki akarták használni az államforma kérdését nyitva hagyó hivatásrendi alkotmány azon rendelkezését, hogy a szövetségi elnököt az ország polgármesterei közvetlenül választják. Ilyen módon az osztrák települések egyharmadában diszpolgári címmel rendelkező fiatal Habsburg egy konzervatív alapokon nyugvó, kvázi-monarchikus berendezkedést is megfelelő kezdő lépésnek tekintett. Tehát az a tény, hogy a fennálló alkotmánnyal összhangban a szövetségi elnök által kinevezett kancellárként is vállalta volna a hatalom átvételét, pusztán technikai kérdés. Levelet „*Ausztria legitim császáráként*” jegyezte, a „*császárhoz hű férfihöz*” címezte, és csak a nagyhatalmak részéről várható „*hosszadalmas elismertési eljárás*” okán nem kívánta a monarchia azonnali restaurációját. Ráadásul Ausztria ekkor már négy éve nem köztársaság, pusztán szövetségi állam volt. Ezzel kapcsolatban Ottó később így nyilatkozott: „*Az államforma magában véve nem számít sokat; az állam tartalma az, ami számít, és azt kell szolgálnunk.*”

• Schuschnigg leveleiben folyamatosan a restauráció lehetetlenségéről beszél. Nem véletlenül. Monarchistaként ezen dolgozott. 1936 novemberében nem hivatalos memorandumot juttatott el Mussolininek, amelyben - a legitimista szervezetekkel egybehangozóan - Ausztria végleges stabilizálását garantáló lépésnek nevezte a restaurációt. Az emlékirat a monarchia bevezetésének előnye közé sorolja, hogy annak „*hagyományos, de el nem használtott autoritása*” képes lesz megnyerni - a radikális nemzetiszocialisták és a kommunisták kivételével - minden, az állam önállóságát igéző erőt, köztük a mérsékelt szociáldemokratákat is. A „*katolikus, de nem klerikális*”, a korrupció ellen fellépő, a hivatásrendi alkotmányt megreformáló, egységes eszméjét képviselő és egy célért dolgozó új állam megvédi Ausztria függetlenségét, de „*nem szabad vesztegetni az időt*”. Sőt, Schuschnigg ennél is tovább ment. Miután Ottóval Svájcban egyeztetett a „*restaurációs előkészületekről*”, illetve agresszív német fellépés esetén a fegyveres ellenállás szándékáról, 1937. február 23-án azzal sokkolta a bécsi látogatáson tartózkodó *Konstantin Freiherr von Neurath*-ot, hogy „*Ausztriában a régi uralkodóhoz nagyon kedvelt és a monarchia visszatérése lenne a legjobb lehetőség, hogy a belpolitikai helyzet konszolidálását elérjük*”. Ugyanakkor biztosította a német birodalmi külügyminisztert, hogy kapcsolatba lépnek Berlinnel egy küszöbön álló akció esetén, de azt nem adta írásba, hogy egyszersmind a Német Birodalom előzetes jóváhagyását is kérni fogják. Schuschnigg visszaemlékezéseiben úgy vélte, hogy a restaurációs kérdés a németek fűjték fel a kisantant államainak megnyerése és a nyugati hatalmak megtévesztése céljából, holott az „*tényszerűleg nem igazolható, és soha nem merült fel valójában*”. A fentiek fényében azonban - még, ha a német propaganda szerepét nem is tagadhatjuk - állításának második fele nehezen fogadható el. Schuschnigg a monarchia visszaállítását pozitív eszmei célnak és „*politikája lényegi elemének*” tekintette. Folyamatosan kacérokodott a restauráció ötletével, mert - mint azt *Robert Gilbert Vansittart* báró, angol külügyminiszter 1935 júliusában megjegyezte - „*egyszerűen már nincs semmi más, amit meg lehet próbálni*”. *Edmund Glaise-Horstenaus*, Schuschnigg kormányának náci barát tárca nélküli minisztere úgy vélekedett a kancellárról *Rudnay Lajos* báró, magyar követ előtt, hogy annak „*három komplexe van; az egyik a katolikus, a másik a legitimista, a harmadik a német. De ezen három komplex összeegyeztetése kétes dolog*”.

• A kancellár válaszában egy szóval sem tér ki a szociáldemokraták bevonásának szükségességére, nem beszél az ellenállásról, és a nyugati hatalmakhoz való közeledésről is csak egy mondatban nyilvánít véleményt. Inkább úgy tűnik, rezignánsan beletörődött abba, hogy Ausztria kénytelen lesz meghátrálni az erőszak előtt. A nemzeti erők széles koalíciójának megteremtésére Schuschnigg csak kései, féltékeny kísérletet tett. Utolsó kormányának a legitimistákhoz közelálló *Ludwig Adamowich*, az igazságügyi tárca gazdája mellett a szociáldemokrata *Adolf Watzek*, szociális államtitkár is tagja lett. Ráadásul az a *Wilhelm Zehner* maradt a honvédelmi államtitkár, aki Ottóval is kapcsolatban állt és a fegyveres ellenállás híve volt. Az Anschluss után a tábornok a *Gestapo* egyik első áldozata lett. A kancellár később úgy vélekedett, hogy „*talán tényleg jobb lett volna rábízni a császárra a dolgokat, talán sikerült volna valami. Bár kétféle, hogy a szocialisták együttműködtek volna*”. Schuschnigg azokról a baloldaliokról beszél, akik alig több mint egy hónap alatt egymillió, a hitleri zsarolás kísérletekkel szembeni kormányzati kitartást támogató aláírást gyűjtöttek össze. Ottó - egyetértésben Schuschnigg - Dollfusnak a köztársaságot egy fokozatos államcsínyvel megfojtó, konzervatív-katolikus-autoritár rendszere, a világ első, bár végül nagyrészt papíron maradt keresztény, a *XIII. Leó Rerum novarum* és *XI. Pius Quadagesimo anno* kezdetű pápai enciklikáinak hívó szavát követő hivatásrendi állama mellett tett hitet. A Vatikánal konkordátumot is kötött Ausztriában a keresztényszoziális politikai elit belső meggyőződése, a náciakkal való megegyezés lehetetlensége és Mussolini befolyása mellett a baloldallal való együttműködéshez szükséges politikai akarat hiánya eredményezte a korporatív orientációt. Kérdéses, hogy ez a kurzus mennyiben lett volna képes demokratizálódásra. Persze az sem lehetetlen, hogy az 1934-ben kivégzett szociáldemokraták halálát követő aláíró igazságügy-miniszter Kurt von Schuschniggnak hívták, aki 1938-ban is ebben a polgárháborús légkörben kormányzott. A Hitler kelet felé terelésében érdekelt és a hivatásrendi Ausztriáért háborút nem vállaló nyugati hatalmak megnyerése is nehéz feladat lett volna, ráadásul Schuschnigg a náci birodalommal akart megállapodni, mert - ahogy erről a *Gestapo*nak írt írásos vallomásaiban beszámolt - mindig elutasította az „*idegen mankókra támaszkodó*” németellenes monarchiát.

•• Ottó a kancellárral folytatott titkos megbeszéléseken határozottan visszautasította azt is, hogy a bécsi visszatérés megkönnyítése érdekében lemondjon a magyar trónról. „*Hogyan bíznának bennem az osztrákok, ha elárulnám magyar hűveimet?*” - tette fel a kérdést. *Pethő Sándor* „A magyar Capitoliumon” című munkájában azt vetette a legitimisták szemére, hogy „*sohasem mérték őszintén bevallani*”, hogy a tervezett nemzeti királyság az osztrák-magyar kapcsolatok újjáélesztését is jelentené, ami „*nemzeti és európai érdek*”. *Gratz Gusztáv*, egykori külügyminiszter pedig 1934 augusztusában úgy vélekedett, hogy a restauráció nem jelenti egyszersmind az erőszakos revíziót is, csupán növelheti (a Népszövetség alapokmányának 19. §-a értelmében) a békés revíziós megoldások esélyét. Az osztrák és a magyar állam vezetói egy közös, a restaurációt elutasító praktikus szempontot gyakran hangoztattak: egy tapasztalatlan király mellett annak nagyszámú családjáról is, a több tucatnyi főhercegről is gondoskodni kellett volna. Csak ezután emlegették azt a nem mellékes tényezőt, hogy Németország és a kizárt államai elleneznék a restaurációt.

•• Érdemes megemlíteni azt is, hogy a legitimisták a kormány által állandóan ismételtetett „*nem aktuális*” kifejezést „*szabadon értelmezhető*” szónak tartották az „*államférfiak lexikonjában*”. Tehát nem csupán a fennálló külpolitikai keretfeltételek megváltoztatásáért harcoltak, hanem a „*viszonyok megítélésének és a tények értékelésének változásáért*” is. Eközben hajlamosak voltak arra is, hogy a különböző politikai értékelésekből csak azt hallják ki, ami a saját álláspontjukat igazolta. Amikor *Theodor Hornbostel*, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője 1937 áprilisában úgy hangsúlyozta, hogy a restauráció megvalósításánál „*belpolitikailag nem mutatkoznának nehézségek*”, de „*az elképzelés külpolitikailag pillanatnyilag kizárt*”, akkor a mondat első felét lelkesen üdvözölték, a második tagmondatból pedig a pillanatnyilag szóra helyezték a hangsúlyt. Egyébiránt ha valaki, akkor Hornbostel minden bizonnyal tisztában lehetett a bel- és külpolitikai esélyekkel. *Kerekes Lajos*, a bécsi *Collegium Hungaricum* egykori történész-igazgatója, egyben az állambiztonság titkos munkatársa levéltári kutatásai alapján azt a meggyőződését osztotta meg feletteseivel, hogy a két világháború közötti osztrák hírszerzés valamennyi szála Hornbostel, az egykori budapesti osztrák követ kezében futott össze.

•• A dinasztia és a legitimisták ausztriai elfogadottságával kapcsolatban két forrást érdemes idézni. *Ernst Rüdiger Starhemberg*, a *Heimwehr* és a Vaterländische Front szövetségi vezetője, belügyminiszter és alkancellár szerint „*Ausztriában senkinek sincs kedve, hogy a Habsburgokért a barikádokra menjen, azonban ellenük sem fog senki a barikádokra menni!*” A már említett Hornbostel pedig úgy vélte, hogy „*a császár megfelelő előkészítéssel [...] belpolitikai szemszögből, be lehetne hozni Bécsbe, de éppúgy lehetne megfelelő propagandával Bécs határában bejövételét fegyveresen meggátolni*”. A restauráció megítélésével kapcsolatban van olyan álláspont, mely szerint 20% támogatta, ugyanennyi ellenezte a monarchia helyreállítását, a maradék pedig - mint általában - közömbösen viseltetett a kérdés iránt. Összességében a legitimista mozgalom az osztrák első köztársaság történetében sohasem vált igazi, hatékony tömegmozgalommá. Nem tudott olyan méretűvé válni, hogy döntő tényezőként tudjon fellépni. A pillanatnyi reálpolitikai megfontolások nem engedték érvényre juttatni a lakosság egy részében és a hatalmat gyakorlók tudatalattijában levő latens tradicionalista-monarchista érzületet.

•• Habsburg-párti források szerint a kancellár „*sértő módon kioktatta*”, és „*puccszerű hatalomátvételi kísérlettel gyanúsította meg*” Ottót, amikor arra hívta fel a figyelmét, hogy a szövetségi kancellár kinevezése az elnök jogkörébe tartozik. Pedig a kancellár „*legnagyobb alázattal*” tett megjegyzése úgy is értelmezhető, hogy jelezni kívánta: valójában nem ő a levél valódi címzettje. Wilhelm Miklas szövetségi elnök 1918 novemberében egyetlen keresztényszociális képviselőként szavazott az Anschluss és Német-Ausztria ellen. A konzervatív politikai katolicizmus egyik vezéralakjaként kitartott a monarchikus államforma, illetve legalábbis az államformáról szóló népszavazás szükségessége mellett. 1936-ban úgy fogalmazott, hogy úgy érzi magát hivatalában, mint „*Ausztria ősi urának valamiféle intézője*”. Miklas, aki az önálló állam utolsó óráiban az állami ellenállás szimbolikus alakjaként küzdött az Anschluss ellen, mérlegelhetette volna egy új, tiszta lappal induló kormány, vagy legalább egy új kormányfő kinevezését. Persze, az államfő esetleges lépése önmagában kevés lett volna ahhoz, hogy Ottó maga mögé állítsa az önállóságot pártoló erőket. Mindenesetre *Helmut Wahnout*, a kérdés osztrák szakértője szerint „*nyitott marad az a kérdés, hogy Schuschnigg a legitimizmus mögött álló belpolitikailag releváns szimpátiapotenciált a külpolitikai keretfeltételek ellenére nem tudta-e volna hatékonyabban bevetni az osztrák függetlenségi akarat megerősítése érdekében*”.

•• Mindezek alapján úgy tűnik, Ottó és Schuschnigg „*az alkotmányos újjáépítést és újrakezdést lehetővé tevő közös nevezőnek*” tekintették a monarchia helyreállítását, és a két politikus között a restauráció időpontjának megválasztása és a visszatérés adott pillanatban történő megvalósításának kül- és belpolitikai esélyei kapcsán volt vita. A kancellár úgy vélte, hogy a visszatérés csak „*egy lassú érési folyamat után*” történhet meg, és „*egy monarcha [...] tud várni*”. A belgiumi Evére repülőterén készen álltak a *Királyi Belga Aero Club* gépei, hogy Ottót és kíséretét a legkisebb ellenállás hírére Ausztriába repítsék. A Habsburg főherceg később arra a kérdésre, hogy miért nem tért vissza a hivatalban lévő kormány hozzájárulásának hiányában is, így válaszolt: „*Ausztria süllyedő hajó volt, amelyet, ha valahoggyáltalán, csak úgy lehetett volna megmenteni, ha minden hazafias erő egy csónakban evez*”. Végül tehát sem Schuschnigg, a határozottságnak (vagy kalandváagnak?) híján lévő kancellár, sem - anyjával, Zita királynéval folytatott heves vitája után, aki apja sorsára figyelmeztette - Ottó, a hatalom nélküli trón(ön)jelölt nem állította kész tények elé a világot. Aki így tett, ezt már másként évtizeddel korábban, a landsbergi börtönben papírra vetette. Hitler a bécsi Heldenplatzon elmondott beszédét azzal kezdte, hogy a bukkott osztrák hivatásrendi rezsim és a legitimisták „*ügynevezett függetlenség*”, a nagynémet egység és a „*német jövő*” útjában álló programja helyett új missziót ígért Ausztria népének.

Források

1. Habsburg Ottó levele Kurt von Schuschnigg osztrák kancellárhoz

Steenokkerzeel (Belgium), 1938. február 17.

Kedves von Schuschnigg úr!

A legutóbbi napok eseményei arra kényszerítettek, hogy írjak Önnek.

Nem a múlt dolgairól akarok most beszélni. Hiszen Ön tudja legjobban, hogy mindig azt az álláspontot képviseltem Önnel szemben, hogy függetlenségünket véglegesen biztosítanunk kell a legitím monarchia mihamarabbi bevezetése révén. Lojális, legitimista érzülete ellenére, amelyben sohasem kételkedtem és ma sem kételkedem, Ön mégis kötelességének tartotta, hogy az osztrák probléma eme tartós megoldását elhalassza. Azt is tudja, hogy az 1936. július 11-i egyezményt az adott formában és az adott tartalommal soha nem hagytam jóvá. Végezetül tudja, hogy mindig támogattam az olyan politikát, amely a hatalom nélküli messzemenően kielégíti, s ugyanakkor mindig elítéltem az olyan politikát, amely elnéző Dollfuss gyilkosaival, a nemzetiszocialista nép- és hazaárulókkal szemben.

A legutóbbi napok eseményeivel új szakasz kezdődött népünk életében. Ausztria ellensége példátlan erőszakkal elérte, hogy az Ön kormányát olyan fenyegető helyzetbe kényszerítse, amely veszélyes módon megnehezíti további ellenállásunkat. Elérte, hogy olyan újabb egyezményt diktálhasson, amely szélesre tárja a kaput beavatkozásai előtt. Olyan precedens született, amely minden osztrákot csakis a legnagyobb aggodalommal tölthet el.

Beszélnem kell ez órán - Önhöz kell szólnom, aki ma oly nagy felelősséget visel hazámért Isten és a nép előtt.

Rettentő nagy a felelősség. A néppel szemben, amely a függetlenségi gondolat védelmezőjeként hisz Önben, és támogatni kívánja eme politikában. A magasztos osztrák eszmével szemben, amely nemzetek fölötti, népeket összekötő hatalma folytán évszázadokon át összetartott egy egyesült, erős Duna-medencét, és amelynek még ma is van ereje, hogy az újjáépítést is megvalósítsa. Az igaz németiséggel szemben, amely ma, a fájától idegen, újpogány birodalmi törekvésekkel ellentétben, a maga régi erejében, ami a Szent Német-Római Birodalom alapjogszövege volt, már csak Ausztriában lel hazára; csak Ausztriában maradhat fenn a németiség, s lehet egykor Németország megmentője, hogy a németiség ne pusztuljon el a szörnyű káoszban. Végezetül és legfőképpen pedig fennáll ez a felelősség legmagasztosabb tulajdonunkkal, a katolikus vallással szemben. A Német Birodalomban módszeres harc tombol a katolicizmus ellen, ami hosszú távon a nép széles rétegeiben történő kiirtásához kell, hogy vezessen. Az egész német térségben ma Ausztria a katolicizmus egyetlen hídfőállása, amellyel népünk is együtt áll vagy bukik. Ha leomlik ez utolsó védőbástya, elnéptelenedik Közép-Európa egyedül üdvözítő egyháza, és lelkek milliói mennek mindörökké veszendőbe, melyeknek örök üdvét ma még megmenthetnénk.

Ezt a felelősséget azonban nem Ön viseli egyedül. Én is kiveszem belőle a részem. Legitim örököséként annak a dinasztának, amely hatszázötven éven át oltalmazta Ausztriát, Istenben nyugvó atyám fiaként, ki életét adta népéért a távoli szigeten, egyszerűen nem tehetem meg, hogy rám ruházott kötelességemhez hűtlen legyek.

Mondandóm teljes horderejének tudatában, és lelkiismeretesen átgondolva a nagy felelősséget, amit ezzel magamra vállalok, kötelességemnek tartom, hogy Ön elé tárjam, kedves von Schuschnigg úr, súlyosan fenyegetett hazánk megmentésének alábbi tervét, amelyért Ausztria legitím császáráként vállalom a felelősséget:

A terv első pontja a külpolitikáról szól. Mi Ausztriában ma egy hatalmas szomszéd nyomásának vagyunk kitéve, aki létünket akarja megsemmisíteni. Ezért olyan hatalmakat kell keresnünk, amelyek ki tudják egyenlíteni ezt a nyomást. A választás csak a nyugati hatalmakra eshet, amelyek szimpátiával viseltetnek hazánk iránt. Igaz, hogy belső szerkezetük nem felel meg eszményeinknek, de ez a lenni vagy nem lenni kérdésének esetében nem játszhat szerepet. Természetesen a nyugati hatalmakhoz való elkerülhetetlen közeledésnek titokban kell maradnia, ameddig csak módunk van erre. Ezért személyesen Önnek kell kézbe vennie a közeledést, nemcsak azért, mert a nyugati hatalmak bizalmat táplálnak az Ön személye iránt, hanem azért is, mert én nem tudok bizalmat érezni Guido Schmidt miniszter iránt. Szemléletmódot a nyugati hatalmaknak is antipatikus, és tudom, hogy nem volt mindig lojális Önhöz; ezenkívül jól ismerem Németország iránti érzéseit. Ezért hát elkerülhetetlenül szükséges, hogy a hivatalos apparátus megkerülésével személyesen Ön vegye kézbe ezt a politikát. Biztosíthatom róla, hogy e tekintetben mindenkor kész vagyok segíteni Önnek, mert tudom, hogy ez az egyetlen útja a külpolitika biztos talajra helyezésének.

Katonai téren Ausztriának erejéhez mérten fegyverkeznie kell, és egyéb, bármennyire is sürgető anyagi kívánalmait e kényszerítő kötelességének kell alárendelnie. Ha erős a hadseregünk, nem kerülünk akkora veszélybe, mint kerültünk a múltban. Ebből kiindulva csak gratulálhatok ahhoz a határozottsághoz, amellyel Ön, minden nyomás dacára, kitartott Zehner gyalogsági tábornok mellett. Az ő személye zálog számunkra arra nézve, hogy a hadsereg továbbra is osztrák hadsereg marad.

A belpolitika kérdéseiben hazánk javának érdekében három irányban szükséges hatni, amire az Ön frontvezéri teljhatalma lehetőséget biztosít. Mindenekelőtt erőteljesen szorgalmazni kell a baloldal követeléseinek a kielégítését. A munkások bebizonyították az elmúlt napokban, hogy jó hazafiak. Ezt a csoportot nem tudja megmérgezni a nemzetiszocializmus, ennél fogva a legbiztosabban fel fog lépni Ausztria mellett, s ezért a kormánynak lehetőséget kell adnia neki, hogy a haza - amely mellett kész kiállni - alakításában aktívan részt vegyen. A másik el nem használandó erő a legitimizmus. Ez a mozgalom - és ezért kezeskedem - tűzön-vízen át Önnel tart, ha biztos abban, hogy ezzel Ausztria függetlenségéért cselekszik. Kérem Önt, támogassa erejéhez mérten a mozgalmat, mert minden új legitimista újabb biztosíték hazánk függetlenségére nézve. Végezetül, azt hiszem, ezt nem kell hangsúlyoznom Önnek, elsődlegesen fontos, hogy a színtalpak mögött első pillanattól fogva hassunk a hangsúlyozottan nemzetiek kártékony munkálkodása ellen.

Ezek volnának nézetem szerint azok az intézkedések, amelyeket nyomban foganatosítani kellene annak érdekében, hogy megóvjuk Ausztriát a gleichschaltolás veszélyétől. Meggyőződésem, hogy ebben egyetért velem.

Ami a jövőt illeti:

A döntő pillanat akkor jön el, mihelyt Németország fenyegetéssel és zsarolással újabb engedményeket követel tőlünk. Úgy vélem, bizonyosan nem tévedek, ha feltételezem, hogy hozzám hasonlóan Ön is úgy tartja: Ausztria elérte a végső határát annak, amiben Németországnak engedhet. Minden további hátrálás Ausztria megsemmisülését, annak megsemmisülését jelentené, amit Ön és Dollfuss fáradtságos munkával felépített. Hiába halt volna meg császári atyám, hiába haltak volna meg a százvezérek, hiába hoztuk volna 1933 óta az áldozatokat. Ezt azonban mi, osztrákok nem engedhetjük. Vesszen bár minden, csak a hazánk ne!

Nos, úgy hallottam, kedves von Schuschnigg úr, miszerint azt mondta volna, hogy egy újabb nyomásnak a németek részéről nem tudna már ellenállni, és ez esetben vissza akar lépni felelősségteljes hivatalától. Így hát most kérésekkel fordulok Önhöz, a császárhoz és népéhez rendületlenül hű férfinhoz, olyan kérésekkel, amelyek teljesítését Isten színe előtti lelkiismeretemből sürgetnem kell.

Először: Kérem Önt, hogy amíg a kancellári hivatalt betölti, semmiféle újabb engedményt ne tegyen Németországnak vagy a hangsúlyozottan nemzetieknek.

Másodszor: Ha olyan benyomása lenne, hogy Németország részéről újabb követelések vagy fenyegetések várhatók Ausztriával szemben, kérem Önt, nyomban hozza azt tudomásomra.

Harmadszor: Amennyire váratlanok tűnik majd, olyannyira lelkiismeretesen megfontoltam a végveszély e nehéz óráján a következőket: ha úgy vélné, hogy nem tud többé ellenállni a német vagy az hangsúlyozottan nemzeti oldalról jövő nyomásnak, úgy arra kérem Önt, legyen bármilyen is a helyzet, adja át nekem a kancellári hivatalt. Szilárd elhatározásom a végsőig elmenni a nép és az állam védelmében, és meggyőződésem, hogy ezzel visszhangra lelek a nép körében. Tekintettel a helyzetre, amely nem engedné meg a hosszadalmas elismertetési eljárást a nagyhatalmak részéről, nincs szándékomban Öntől erre az alkalomra a monarchia restaurációját kérni. Csupán felszólítanám a kancellári hivatal átadására, s így alkotmányváltoztatás nélkül, új elismerés nélkül - legalábbis a döntő helyzetre nézve - ugyanazokra az előnyökre tehetnénk szert, mint a monarchia visszaállításának formális aktusával. Még egyszer hangsúlyozni kívánom, hogy e súlyos döntésért magamra vállalom a teljes felelősséget Isten, a nép, a világ és a történelem előtt.

Kötelességemnek érzem, hogy e vészterhes órán mindezt megírjam Önnek. Meggyőződésem, hogy ezzel teszek legjobban eleget annak a kötelességemnek, ami rám, mint a mártír Károly császár fiára, mint lelkes osztrák hazafira, és mint az ország legitim császárára hárul. Könyörgök, kedves von Schuschnigg úr, hajdan tett tiszti esküje emlékére, a legitimista gondolattal kapcsolatos érdemeire emlékezve, önzetlen hazafiúi tetteire emlékezve, engedjen kéréseimnek. Ne higgye, hogy e levél egy fiatal, ambiciózus férfi hatalmi vágyából fakad. Az efféle ambíciók - ha ismertem volna valaha is őket - elcsendesednének a szörnyű helyzet és a retentő felelősség láttán. Csak azért cselekszem így, mivel ezt tartom a kötelességemnek, mert ha veszélyben van Ausztria, az Ausztriai-ház utódának az országgal együtt kell állnia vagy buknia.

Önhöz intézett levelem tartalmát rajtam kívül senki sem ismeri. Még bizalmasomnak, von Wiesner követ úrnak sem tettem rá semmiféle utalást. Kérem Önt, Ön se tegyen róla említést senkinek, és válaszoljon rá levélben, amilyen gyorsan csak lehet, ugyanezen az úton juttatva el hozzám válaszát.

Továbbra is biztosítom Önt bizalmamról és elhatározásomról, hogy e nehéz időben mindenben segítségére leszek. Áldja meg az Isten, és mutassa meg Önnek a haza javának és megmentésének igaz útját!

Idegenben, 1938. február 17-én.

Ottó

Jelzet: A levél eredeti példánya és Schuschnigg válasza megtalálható: *Habsburg Levéltár (HA), 30. doboz, 173. akta.* - A HA-ban található dokumentumok azonban a kutatók szélesebb köre számára jelenleg még nem hozzáférhetők.

2. Kurt von Schuschnigg kancellár Habsburg Ottónak írt válaszlevele

Bécs, 1938. március 2.

Bécs, 1938. március 2-án

Felségednek

ezúton igazolom vissza február 17-i írását, amelyet volt olyan jó Felséged hozzám intézni.

A következőképpen látom a tényállást:

Az állam felelős vezetésének legfőbb kötelessége az ország megtartása. Minden, ami ezt szolgálja, jó, minden, ami veszélyezteti az országot, rossz, és nem képezheti megfontolás tárgyát. A nagy nemzetközi helyzetet, mely esetről esetre változik, továbbra is figyelembe kell venni. Alapelvünk, az osztrák ideológia tartószlopa: A béke szolgálata. Abban a pillanatban, amikor létének bebiztosítása érdekében Ausztria arra érzékelte magát, hogy nemzetközi háborút idézzen elő, elismeri, hogy feladatához nem tudott hű maradni. Ezenkívül csak akkor lehet háborút folytatni, ha, szemben az 1914-es esztendő előfeltételeivel, adottak az esélyek a sikerre. Végezetül pedig csak akkor lehet idegen segítségre számítani, ha bizonyosak vagyunk benne.

Az ország földrajzi és geopolitikai helyzete kényszerítő módon teszi szükségessé a békét Németországgal. E mellett szólnak a nagyon komolyan számításba veendő lélektani megfontolásokon kívül a tényszerű gazdasági gondok is, amelyek pl. február 12-e után még nagyon konzervatív paraszti rétegekben is, többek között Tirolban, igen egyértelmű állásfoglalást vontak maguk után. Egy ország csak akkor tartható életben, ha biztosítva van a gazdasági létminimuma.

Az országban uralkodó hangulat és a valós viszonyok, melyekről szerény véleményem szerint kezdetek óta nem helyesen vagy legalábbis nem teljes mértékben tájékoztatták Felségedet, ugyanerre az útra kényszerítene engem.

Különösképpen azt tartanám a dinasztia eszméjére nézve gyilkos dolognak, ha a dinasztia az átmeneti vagy akár ideiglenesen fennmaradó restaurációt csak súlyos véráldozatok árán és idegen nemzetek segítségével tudná elérni. Legmélyebb meggyőződéseim szerint ezzel egyszerűsödne Ausztria sorsa is megpecsételődne.

Még akkor is, ha emiatt, amitől Isten óvjon minket, bekövetkezik a történelmi csapás, és Ausztriának meg kell hátrálnia az erőszak előtt, amelynek becsülettel, hosszan és macacsul ellenállt, még akkor is jobb, ha anélkül történik ez, hogy a dinasztia is bevonnák a játékba. Mert akkor is eljön egyszer a feltámadás ideje Európa teljes újjáalakulásával; s hogy ez előre láthatóan csak egy új, nagy háború után lesz, az végtelenül tragikus, de sajnos valószínű. Ám hogy az országot egy eleve kilátástalan harcba vigyük bele, annak felelősségét véleményem szerint semmilyen körülmények között nem lehet vállalni. Tudom, mi a háború, és polgárháborúkat is megéltem már. Így hát tudom azt is, hogy kötelességem a legvégsőig elmenni azért, hogy országunkat megóvjuk az ilyen helyzetektől. Aki Ausztria jövőjét a szívén viseli, az nem gondolkodhat azon, hogy miként lehet becsülettel elpusztulni, hanem minden erejét arra kell összpontosítania, hogy miként maradhat fenn becsülettel az ország, hogy fel legyen készülve a jobb időkre, melyeknek egyszer el kell jönniük.

Korántsem vagyok pesszimista, csak nem hunyom be a szemem a helyzet teljes komolysága és teljes súlya láttán. E helyütt azt sem hallgathatom el, hogy egyes legitimista jelszavak, melyek használatát sokáig és sajnos mindhiába óva intettem, jelentős mértékben hozzájárultak az államközi helyzet kiéleződéséhez anélkül, hogy Ausztria szabad fennállásának használtak volna. Mai politikánk időhöz kötött; Ausztria fogalma, beleértve az Ausztria-házat is, véleményem szerint olyan fogalom, amelyet nem szabad egyetlen nemzedék időmértékével mérni. Ezeknek fenn kell maradniuk, még ha személyünk és a sorsunk talán tönkre is mehet bele.

Felség, ez a véleményem!

Végtelenül sajnálom, hogy nem sikerült az államok közötti és az államon belüli helyzet alapos ismerete alapján kialakult nézeteimet Felségednek úgy elmondanom, hogy higgyen nekem. Esedezve kérem, higgye el nekem most, hogy végtelenül sok forog kockán, talán minden, és hogy minden restaurációs kísérlet, az elmúlt években történt éppúgy, mint az elkövetkező, belátható időn belüli, százszázalékos bizonyossággal Ausztria pusztulását jelentené.

Mondanom sem kell, hogy boldog lennék, ha másképp volna, de csak könyörögni tudok Felségednek, hogy higgyen nekem: ez a helyzet.

Természetesen kész vagyok a rendelkezésre álló lehetőségekhez képest tájékoztatni Felségedet a helyzet esetleges megváltozásáról. Egyelőre csak annyit mondhatok: ami történt, annak meg kellett történnie, és úgy volt helyes. És ha nem történt volna meg, ma nem volna lehetősége semmilyen felelős osztrák férfinak arra, hogy beszámoljon erről Felségednek. Különösen áll ez 1936. július 11-ére.

Nyomatékosan kérem Felségedet, vegye tekintetbe, hogy ily alapvető döntések célszerű vagy célszerűtlen voltát csak a helyszínen lehet megítélni, a távolból nehezen. Senki sem állíthatja közülünk abszolút bizonyossággal, hogy sikerülni fog neki e fölöttébb zavaros és nehéz időben a biztos célt elérni. Másfelől azonban az is minden kétségen felül áll, hogy nincs számunkra más reálpolitikailag járható út. Feladatunk egyedül az lehet, hogy nyitva hagyjuk az utat a jövőbeli fejlemények előtt; mert amit most betemetnénk, az emberi előrelátás határain túl is veszve volna minden újjáépítés számára.

Végezetül hadd utaljak Felségednek a legnagyobb alázattal arra, hogy valamennyiünk számára csak az alkotmány legális útja a járható, és eme alkotmány szerint a szövetségi kancellár visszahívásának és kinevezésének a joga a szövetségi elnök urat illeti meg.

Összintén szívből kívánva, hogy Isten óvja meg Felségedet és az Ausztriai-házat, és szilárdan meggyőződve arról, hogy Ausztria ügye, akár csapásokkal, akár nélkülük, ismét történelmi jelentőségű utat fog bejárni, végül pedig megerősítve, hogy kötelességemhez híven továbbra is valamennyi döntésem egyetlen mozgatórugója az országért folytatott küzdelem és a felelősség marad minden osztrák iránt, maradok

Felséged odaadó híve

Jelzet: A levélváltás szövegét Kurt Schuschnigg *Im Kampf gegen Hitler. Die Überwindung der Anschlussidee* (Wien, München, Zürich, 1969. 18-24.) című visszaemlékezéséből fordítottuk.

Címkék:

[Habsburgok](#) ^[2]

[Habsburg Ottó](#) ^[3]

[Hitler](#) ^[4]

[Zita királyné](#) ^[5]

[Schuschnigg](#) ^[6]

[IV. Károly](#) ^[7]

[Dolfuss](#) ^[8]

[Ferenc József](#) ^[9]

[Anschluss](#) ^[10]

[Mussolini](#) ^[11]

[Gestapo](#) ^[12]

Kiadás: 12. évfolyam (2012) 5. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/politika/habsburg_otto_es_kurt_von_schuschnigg_levelvaltasa.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/politika/habsburg_otto_es_kurt_von_schuschnigg_levelvaltasa.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/habsburgok>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/habsburg-otto>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/hitler>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/zita-kiralyne>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/schuschnigg>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/iv-karoly>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/dolfuss>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ferenc-jozsef>

[10] <https://www.archivnet.hu/cimkek/anschluss>

[11] <https://www.archivnet.hu/cimkek/mussolini>

[12] <https://www.archivnet.hu/cimkek/gestapo>